

Костянтин Мізін
(Кременчук)

ЗІСТАВНО-ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ, НІМЕЦЬКИХ, УКРАЇНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ ЛАНДШАФТНОГО СУБКОДУ КУЛЬТУРИ

Здійснений зіставно-лінгвокультурологічний аналіз англійських, німецьких, українських і російських усталених порівнянь ландшафтного субкоду біоморфного коду культури. Виявлені важливі лінгвокультурологічні факти щодо універсальних і національно-специфічних підвалін концептуалізації та категоризації об'єктивного світу зіставляваними етносами, що дало змогу доповнити, верифікувати та скоригувати знання про їхні мовні й концептні картини світу.

Ключові слова: усталене порівняння, код культури, зіставна лінгвокультурологія.

Осуществлён сопоставительно-лингвокультурологический анализ английских, немецких, украинских и русских устойчивых сравнений ландшафтного субкода биоморфного кода культуры. Выявлены важные лингвокультурологические факты касательно универсальных и национально-специфических основ концептуализации и категоризации объективного мира сопоставляемыми этносами, что дало возможность дополнить, верифицировать и скорректировать знания об их языковых и концептуальных картинах мира.

Ключевые слова: устойчивое сравнение, код культуры, сопоставительная лингвокультурологія.

The article deals with contrastive linguoculturological analysis of English, German, Ukrainian and Russian set-similes of the landscape subcode in the biomorphic cultural code. Analysis of the facts in the light of the subcode in the biomorphic cultural code has discovered the important linguoculturological facts about universal and specifically national basis of conceptualization and categorization of the objective world in the close- and remote-related ethnic groups, since comparison of the contrastive-idiomatic pictures of the world of British, German, Ukrainian and Russian allows completing, verifying and correcting

knowledge about their language and concept pictures of the world. It is established that the territory landscape where the ethnic group is located vastly influences the formation of its concept picture of the world, builds the national “spirit” which appears on the level of the processes of conceptualization and categorization of the objective reality by this nation, as energetic rhythm of the Earth is one of the determinant factors for forming the national culture. For instance, the concepts which nominate freshwater basins are not actual for the British language consciousness: from time immemorial the British “spirit” is based on the energetic rhythm of the sea (ocean) that is why the land water objects do not have linguosemiotic significance for them.

Key words: *set simile, cultural code, contrastive linguoculturology.*

Наші розвідки, присвячені вивченню усталених порівнянь (УП) віддалено- та близькоспоріднених мов крізь призму п'яти кодів культури (антропоморфний, біоморфний, просторовий, часовий і артефактний) (див., напр.: [11; 12], ґрунтується на актуальному нині зіставно-лінгвокультурологічному підході [9; 10]. Для таких досліджень релевантне поняття “культурний код” як адекватний для зіставлення сегмент культури. Ураховуючи це, метою цієї розвідки є зіставно-лінгвокультурологічний аналіз УП згаданих мов, які належать до ландшафтного субкоду біоморфного коду культури, на основі нової методики як способу ідентифікації tertium comparationis при зіставленні УП [Мізіт 2012: 10–11]). Апробація цієї **методики** свідчить про її наукову новизну.

Передусім зазначимо, що біоморфний код культури є одним із найрозгалуженіших, оскільки він охоплює всю природу, в лоні якої людина існує, з лона якої вона, власне, і вийшла, являючи собою лише біоенергетичну частинку Природи, тобто Всесвіту. Саме грецьке “bios” (життя) визначає наше розуміння меж цього культурного коду: усі природні об'єкти та явища, які підтримують і забезпечують існування живих організмів на Землі. Біоморфний код культури охоплює, на нашу думку, не лише царину ноосфери, але й Космос, енергія якого разом з енергією Землі створює енергетичну базу для існування життя на Землі. Основні біоморфні субкоди – зооморфний, фітоморфний, космічний, ландшафтний, стихійний.

Ландшафтний субкод культури знаходиться на периферії біоморфного коду, тісно взаємодіючи з просторовим кодом,

утворюючи своєрідну межу між першим і другим. Цей субкод слід, на нашу думку, проаналізувати детальніше з огляду на декларовану нами концепцію Слова як енергетичної сутності, що продукується енергетичним ритмом етносу. Релевантними для формування такого ритму, як зазначалося, є локусні (географічні) параметри етносу, тобто природні умови, де він розташовується та проживає, або ландшафт. Дослідження соціальних географів, які одними з перших звернули увагу на зв'язок психології сприйняття навколишнього середовища з культурою етносу, засвідчили, що кожна особистість бачить поверхню землі виключно крізь призму своєї культури [16]. Саме через це ландшафт визначається як один з основних чинників, які впливають на особливості світосприйняття та світорозуміння будь-якої лінгвокультури. Тому аналіз ландшафтного субкоду культури на матеріалі компаративних фразеологій англійської, німецької, української та російської мов може надати цінні й надійні лінгвокультурологічні факти, які містять інформацію про менталітет цих етносів, про їх ціннісні орієнтири тощо.

Зауважимо, що мова йде про вузьке розуміння природного ландшафту (сукупність природних елементів земної поверхні (гори, ріки, ліси тощо), які розташовані на території проживання певного етносу), оскільки існує ще поняття культурного ландшафту [5; 15], яке сягає, на наш погляд, семантичного обсягу поняття “ноосфера” (у розумінні В.І. Вернадського та його послідовників адептів). Ноосфера – це вже не тільки природний ландшафт, а й окультурена за допомогою особливого виду енергії – енергії людської культури або культурно біогеохімічна енергія – біосфера [1, с. 126].

Базовими концептами, які представляють ландшафтний субкод культури, є “Поле”, “Степ”, “Гора”, “Рівнина”, “Яр”, “Ліс”, “Ріка”, “Озеро”, “Болото” та інші.

Не підлягає сумніву той факт, що ландшафт території, на якій розташовується той чи інший лінгвосоціум, значною мірою впливає на формування його концептної картини світу (ККС). Яскравим прикладом тут може бути концепт “Поле”: у британській лінгвокультурі поняттєвий складник цього концепту містить, насамперед, семантику пасовища, а вже потім агрокультурної ділянки землі, що абсолютно логічно з огляду на ландшафт і природні умови Британських островів, які більшою мірою підходять для

тваринництва, ніж для землеробства. Тому концепт “Field” (поле) не має лінгвосеміотичної значущості для британського етносу. Це підтверджує матеріал компаративної фразеології, де цей концепт вербалізується в УП (*as*) *big as a football field* (великий, як футбольне поле) – “дуже великий, широкий (розмір)” (пор. рос. *огромный как площадь* – “дуже велика, просторна зала, приміщення”; *широкий как поле* – “просторні, широкі вулиці, майдани”; в українській УП *великий як світ* – “дуже великий, широкий” еталоном широких просторів є не поле, бо воно за українськими мірками не таке вже й велике, а цілий світ). Попри те, що ця УП функціонує переважно в американському варіанті англійської мови, вона виникла в результаті тісної взаємодії концептів “Field” і “Football”, а такий концептний зв’язок актуальний для британської мовної свідомості, бо аналізована УП містить алюзію на стереотипне уявлення про британців як про футбольну націю.

Клімат і ландшафт території, де проживають німці (особливо це стосується центральних, західних та південних федеральних земель), сприяють вирощуванню аграрної продукції. Відоме тяжіння німців до порядку, описане багатьма лінгвокультурологами при аналізі концепту “Ordnung” [13, с. 174–203], сприяє тому, що всі земельні угіддя, які хоч мінімально відповідають за складом ґрунту вимогам до земель, на яких може проводитись агрокультивація, перебувають в активному агрообробітку. Запущене, заросле бур’яном поле – це не “Ordnung” для німців, тобто такого не може бути в принципі. Безумовно, ця особливість німецького менталітету віддзеркалюється і на рівні ККС: концепт “Feld” має в німецькій лінгвокультурі смислову пару – концепт “Acker”, поняттєвий складник якого виявляє спеціалізоване значення “нива / рілля”. Хоча ні перший, ні другий не є базовими для німецького етносу, бо поле для німців – це насамперед робоче місце фермерів, а праця на ньому не вважається важчою за працю робітників на підприємствах різних галузей. Тому не дивно, що концепти “Feld” і “Acker” об’єктивуються лише в компаративних пареміях, напр.: *wie der Acker, so die Rüben / das Brot / die Frucht* (досл.: яке поле, такі й буряки / хліб / плоди) – “який мельник, такий млин”; *wie man das Feld baut, so trägt es Früchte* (досл.: як поле обробляють, так воно й родить) – “що посієш, те й збереш”.

Наявна смислова пара і в українського та російського концептів “Поле” – концепти укр. “Степ” і рос. “Степь”. Однак тут мова йде не про звуження семантичного обсягу поняттєвого складника, як у німецького концепту “Acker”, а про інше смислове наповнення концептів “Степ” / “Степь”: “степом” називається “великий безлісий, вкритий трав’янистою рослинністю, рівнинний простір у зоні сухого клімату” (хоча в українській мові існує й опозиція, що певною мірою близька до німецької: степ – це поле, тобто оброблювана частина степу). Як зазначає О.Є. Єфименко, “у менталітеті українського народу концепт “Степ” є дуже важливим, бо степова зона займає, порівняно з іншими фізико-географічними зонами України, найбільш значну територію – 40 % усієї площі країни, а фактор географічного середовища існування народу-носія мови, як відомо, впливає на концептну картину світу мовця, що відбито в його мовній картині світу” [3, с. 5].

Степ України – це безкраї простори, на яких зародилося козацтво. Одним з основних для культури козаків концептів є концепт “Воля”, який тісно корелює саме з концептами “Поле” і “Степ” ([6, с. 74]. Відоме примусове переселення козаків на Південь Росії сприяло вкоріненню їхньої культури на теренах мультикультурної Російської імперії. Так, для сьогоденної мовної свідомості росіян концепт “Воля” став одним із базових, безпосередньо пов’язуючись із безмежними російськими просторами. Академік Д.С. Лихачов свого часу зауважив “... воля вольна – це свобода, поєднана з простором, нічим не обмеженим простором” [8, с. 28]. Однак І.О. Голубовська, визначаючи історію споконвічної національно-визвольної боротьби українського народу за волю як особливу волелюбність українців, їх могутній внутрішній порив до волі, схиляється до думки, що в українській культурі, на відміну від російської, “аксіома етнопсихології” стосовно волі набуває не стільки географічного, скільки історико-психологічного характеру [2, с. 121].

Показово, що як для українців, так і для росіян спільним образом-еталоном, який передає семантику волі, є “вітер”. Тому когнітивний сценарій вітру, що вільно гуляє в полі, ліг в основу образно-мотиваційної бази УП укр. *гуляє як вітер на полі* – “людина, яка живе вільно й безжурно”; *як вітер у полі* – “незалежний, вільний”; рос. *вольный как ветер в поле* – “зовсім

вільна людина, яка не зв'язана ніякими обов'язками, справами, турботами". Не зустрічаючи ніяких перешкод, вітер у полі може набирати особливої сили, напр.: укр. *проворний як вітер у полі* – “метка, моторна людина”. Хоча в українців образ вітру в полі не завжди викликає позитивні асоціації: поле відкрите з усіх боків, незатишне, тому вітру в полі самотньо й незатишно, напр.: *зостався як у полі вітер* – “самотній, невлаштований”. Негативно оцінювалися в Україні також представниці жіночої статті, які дозволяли собі забагато волі, напр.: *пішла по руках як вітер по полю* – “гуляща жінка”.

На полі, на просторі квіти виростають особливо гарними, демонструючи тут усю свою красу, що й зафіксовано в українській УП *гарна як квітка у полі* – “дуже вродлива дівчина”. Проте і в українській, і в російській мовній свідомості актуальний образ самотньої биліни, напр.: укр. *як биліна в полі* – “зовсім самотня людина”; рос. *остатсья один как былинка в поле* – “зовсім самотня людина, яка залишилась без близьких і рідних”. Семантика самотності передається й етномаркованим для українців образом-еталоном “тополя”, напр.: *як тополя, що край поля* – “самотня жінка”.

Друга світова війна залишила в культурній пам'яті росіян образ мінного поля, який еталонізувався в УП *житть как на минном поле* – “життя в постійних небезпеках, страху, ворожнечі”; *ступать как по минному полю* – “дуже обережні кроки, які повільно нащупують шлях”. Слід також зазначити, що, на відміну від української, в російській лінгвокультурі за допомогою УП може вербалізуватися і концепт “Степь”, напр.: *кричатъ (орать) как в степи* – “найдзвичайно гучний крик”.

Активно розбудовує ландшафтний субкод усіх чотирьох зіставлених етносів концепт “Гора”, який має смислову пару – концепт “Гори”. Це пов'язано з тим, що на території, заселеній британцями, німцями, українцями і росіянами, розташовані великі гірські масиви, наприклад, Пеннінські та Кембрійські гори у Великій Британії, Кордильєри у США, Гарц, Передальпи й Альпи в Німеччині, Карпати та Кримські гори в Україні, Урал і Кавказ у Росії. Проте образно-асоціативний складник концепту “Гора” формується, на наше переконання, у представників цих лінгвокультур, особливо української й російської, під впливом образів височин або пагорбів,

які на тлі рівнин здаються справжніми горами. Власне, розмір гори – це єдина спільна ознака, за якою концепт “Гора” представлений у компаративно-фразеологічній картині світу (КФКС) британців, українців і росіян, напр.: англ. *(as) big as a mountain* (досл.: великий, як гора) – “дуже великих розмірів”; укр. *великий як гора* – “великий предмет”; рос. *как гора* – “дуже велика й гладка людина”; *ходить как гора* – “важка й неповоротка людина, яка важко, вперевалку ступає”. Як бачимо, в росіян розмір гори асоціюється виключно з людиною. Семантика величі й непорушності гори зафіксована в українській УП *боїться як гора вітру* – “зовсім не боїться”. Для українців і росіян гора – це ще й важезний, непідйомний об’єкт, напр.: укр. *як гора з плеч звалилась* – “хтось відчув полегшення, звільнившись від важких обов’язків, сумнівів, турбот тощо”; рос. *как гора с плеч свалилась* – “неочікуване й повне звільнення від обтяжливих турбот, обов’язків, неспокою, стресу тощо”.

Образ старих гір, які з часом перетворились на пагорби, еталонізувався у британському лінгвосоціумі в УП *(as) old as the hills* (досл.: старий, як пагорби) – “дуже старий” (пор. укр. *старий як світ* – “дуже старий”). Натомість у німецькому й українському етносах значна частина УП з конститuentом “гора” сформувалась на архетипному й міфологічному підґрунті. Так, архетипна опозиція “верх – низ” (верх – достаток; низ – злиденність) універсальна, принаймні в межах європейського культурного простору, проте вона сприяла фразеологізації лише німецьких компаративних паремій *besser ein grüner Hügel als ein kahler Berg* (досл.: краще зелений пагорб, ніж гола гора) та *mancher will lieber im Tal wohnen als auf den Bergen* (досл.: багато хто бажає краще в долині жити, ніж на горах), аналогом для яких в українській мові є компаративна паремія *краще синиця в руках, ніж журавель у небі*. Подібний випадок демонструє й міфологема “Лиса гора”, поширена серед європейських народів: лише в українській лінгвокультурі трапляємо УП з цією міфологемою: *красива як відьма з Лисої гори* – “потворна жінка”. Зауважимо також, що в українській мові функціонують ареальні УП, де образами-еталонами представлені назви гір конкретного регіону. На Львівщині, наприклад, відомою горою є Хребет-гора, що зафіксовано в УП *голо як на Хребті-горі* – “порожньо, нічого немає”.

Когнітивний сценарій гори як значної перешкоди ліг в основу образно-мотиваційної бази німецької УП *dastehen wie der Ochse vorm Berg* (досл.: стояти, як віл перед горою) – “бути безпорадним”. Для української мовної свідомості, навпаки, релевантний сценарій легкого руху (спуску) з гори, що під силу навіть розумово обмеженим або п’яним людям, напр.: *як з гори бігти / котитися* – “легко, без зусиль робити що-н.” (пор. англ. *(as) easy / simple as rolling off a log* (досл.: легко / просто, як із колоди скотитися) – “дуже просто, без зусиль”; *(as) easy as eating pie* (досл.: легко, як їсти пиріг) – “1) без зусиль; надзвичайно легко, просто; 2) без проблем”); *як дурний з гори* – “нестримно, необережно, необачно”; *як дурному / п’яному з гори бігти / котитись* – “легко здійснити що-н.”.

Для українців гори – це неприступна місцевість, де можна сховатися, напр.: *сидить як щур у горах* – “сидить тихо, перелякано”. Тому в наївному уявленні сформувався стереотип, що в горах можна зустріти тварин, яких на рівнині людина вже давно винищила. Йдеться, зокрема, про тура. Цього поширеного колись по всій Європі бика, предка сучасного вола, бачили в горах ще у XVII столітті. Ця велика й сильна тварина, яка не мала природних ворогів, була символом незалежності та, відповідно, багатства, що зафіксовано в українській УП *сидить як тур у горах* – “горда, багата людина”.

Значимо, що в українській лінгвокультурі концепт “Гора” може розбудовувати концептополе “Мовленнєва діяльність людини”, напр.: *торохтить як порожній віз із гори* – “швидко і беззмістовно говорить”. Натомість у російській ККС існує усталений концептно-асоціативний зв’язок “кам’яна гора – це надійна опора”, напр.: *(жить) как за каменной горой* – “людина, на яку можна повністю покластися, в чий допомозі можна бути абсолютно впевненим”; *надеяться как на каменную гору* – “тверда впевненість, надія на чю-н. опору / підтримку, абсолютна віра в надійності кого-н., чого-н.”. Лише в російській мовній свідомості концептні зв’язки перекидають “місток” від ландшафтного субкоду до колірною, напр.: *серый как большая гора* – “нагромадження чого-н. сірого кольору (пісок, щебень тощо)”.

На відміну від концепту “Гора”, антонімічний концепт “Рівнина” майже не представлений у КФКС британського,

німецького й російського етносів. Імовірно, це пов'язано з тим, що когніція людини фіксує, насамперед, аномалії: гора – це аномалія, а рівнина – норма, тому концепт “Рівнина” й не закарбувався в мовній пам'яті цих етносів. Виняток становить українська мова, де за допомогою УП вербалізується смислова пара концепту “Рівнина” – концепт “Долина”, напр.: *пішов як мудрий долиною* – “безслідно пропав”.

Ландшафтний концепт “Яр” актуальний лише у слов'янських – українській і російській – ККС, що є яскравим прикладом відмінностей у концептуалізації об'єктивного світу представниками різних лінгвокультур. Чим можна пояснити неактуальність цього концепту для КФКС британців і німців? Ландшафтними відмінностями, тобто відсутністю ярів на територіях, заселених цими народами? Звичайно, ні, бо яри (провалля) є облігаторними елементами ландшафтів Великобританії та Німеччини. Що ж тоді?

Відповідь на це запитання може надати декларована нами концепція мови, згідно з якою остання є “духом” народу, його креативна енергія: все, що колись – на певному синхронічному зрізі – було символічно, міфологічно, ритуально, обрядодійно значущим для того чи іншого етносу, ніколи нікуди не зникає, бо всі ці феномени продовжують існувати, накопичуючись у “дусі” народу у вигляді згустків енергії, яка, шукаючи інші форми, інше “тіло”, матеріалізується через мову. І матеріалізація ця може відбуватися хаотично (непередбачувано) на будь-якому етапі розвитку певної лінгвокультури. Тому часто свідомість людини при потребі вторинного означування навколишньої дійсності “вихоплює” зі своїх глибин давно забуті образи, рудименти актуальних колись лінгвосеміотичних фрагментів культури. Концепт “Яр” разом із концептами-синонімами “Безодня”, “Провалля” та “Прірва” (рос. “Бездна”, “Пропасть”, “Прорва”) актуалізується в мовній свідомості українців і росіян також завдяки таким рудиментам, згусткам лінгвокреативної енергії цих народів: у давнину яр (безодня / прірва / провалля) був місцем, де за повір'ям жили міфічні істоти [4, с. 31]. Очевидно, такі місця прагнули якнайдалі оминати, бо вони пов'язувалися з темними силами, небезпекою, загибеллю людей, що підтверджує і мовний матеріал, напр.: укр. *пішов як ярюм вода* – “пропав безслідно”; *пішло як у прірву* – “безслідно пропало”; рос.

исчезнуть как в бездонной пропасти – “безслідне, безповоротне зникнення чого-н.”; *ходить как по краю пропасти* – “людина, яка наражає себе на постійну небезпеку, ризик”; *бросаться / кидаться как в пропасть* – “початок чийх-н. раптових, рішучих і ризикованих дій”; (*исчезать, уходит, пропадать*) *как в прорву / бездну* – “що-н., що зникає безслідно, марно та у великій кількості”. У росіян існує уявлення, що все поглинене прірвою, може повернутися, напр.: *сыпаться как из прорвы* – “що-н., що з’являється у великій кількості, в достатку та інтенсивно”.

Бездня, як аномалія, інтригувала й притягувала людину, тому зрозуміла внутрішня форма російської УП (*глаза*) *как бездонная пропасть* – “таємничо проникливі й незбагнено притягуючі очі”. Крім цього, в російській мовній свідомості існує концептний зв’язок між ландшафтним і гастрономічним субкодами, напр.: *как (бездонная) пропасть* – “1) що-н., що безслідно поглинає що-н.; 2) людина з неймовірним апетитом”; *как прорва* – “1) що-н., що безслідно поглинає або вимагає великих капіталовкладів, грошової маси, сил і засобів; 2) дуже ненажерлива людина”; *жрать как прорва* – “дуже ненажерлива людина”.

Ще одним магічним, притягуючим людину, місцем є ліс, який споконвічно слугував їй укриттям від ворогів, багатим джерелом їжі, будівельних матеріалів та й, власне, самою домівкою. Ліс – це основний елемент європейського ландшафту, тому концепт “Ліс” займає базову позицію в ландшафтному субкоді культури британського, німецького, українського та російського етносів. Але аналіз КФКС останніх надає дещо іншу інформацію щодо концептуалізації поняття “ліс”.

Так, попри актуальність концепту “Ліс” для британської лінгвокультури, в компаративній фразеології англійської мови спостерігаємо фразеоваріанти УП *spread like wildfire* (досл.: поширюватися, як лісова пожежа) – “поширюватися з надзвичайною швидкістю”; *like a forest fire* (досл.: як лісова пожежа) – “з неймовірною швидкістю, бурхливо, нестримно”, де семантика лісу представлена імпліцитно. Тільки в українській мові існує повний еквівалент цієї УП: *поширюватися як лісова пожежа* – “поширюватися з надзвичайною швидкістю”.

У німецькому, українському й російському етносах спільний усталений концептно-асоціативний зв’язок “ліс – первісна (дика)

людина”, який ґрунтується на факті тривалішого становлення культур лісових племен, на відміну від степових. Додають семантики дикунства до концепту “Ліс” і сучасні уявлення про первісні ліси Африки й Південної Америки, де ще досі можна зустріти дикі племена людей. Усе це стало підґрунтям для формування УП нім. *ein Benehmen haben wie im Urwald* (досл.: поведінка, як у незайманому лісі (джунглях) – “поводити себе дикуном”; укр. *виріс як у лісі* – “невихована людина”; рос. *как в лесу вырос* – “дуже неосвічена, малокультурна людина”; *жить как в (дремучем / тёмном) лесу* – “життя у повній ізольованості, відірваності від зовнішнього світу, без будь-якої інформації про нього”. Частина таких УП утворилася внаслідок специфічного для лінгвокультур поєднання ландшафтного субкоду з іншими кодами (субкодами) культури, напр.: для німців і українців актуальне поєднання ландшафтного й зооморфного субкодів, що не дивно, бо концепт “Ліс” може бути базовим (родовим) і для зооморфного та фітоморфного субкодів, напр.: нім. *angeben wie ein Wald voll Affen* (досл.: вихвалитися, як ліс повний мавп) – “корчити гримаси”; *дикий як вовк у лісі* – “невихована людина”, а для росіян – ландшафтного й антропоморфного: *кричатъ / орать как в лесу* – “гучні крики, вигуки кого-н., хто не зважає на навколишніх”, де концепт “Ліс” розбудовує концептополе “Мовленнєва діяльність людини”. Такий концептний зв’язок існує і в українській мові, але тут відсутня семантика непристойної поведінки, напр.: *кричить наче в лісі* – “дуже голосно кричить”; *говорить як у ліс дрова везе* – “говорить зайве, всім відоме”.

В українській і німецькій лінгвокультурах простежуємо зв’язок концепту “Ліс” із концептополем “Інтелектуальні здібності людини”, напр.: укр. *голова як темний ліс* – “неосвічена людина”; *як у лісі росла і до пенька богу молилась* – “наївна, нерозумна людина”; рос. *(чувствовать себя) как в (дремучем / тёмном) лесу* – “відчуття повного нерозуміння якого-н. предмета, питання, проблеми / ситуації ким-н.”.

Вражають контрасти асоціацій пов’язаних із концептом “Ліс”: для українців і росіян ліс, з одного боку, є темним і небезпечним місцем, де можна легко загубитися, напр.: укр. *губиться як у лісі* – “не може розібратися, дати ради”; рос. *как тёмный лес* – “що-н. абсолютно незрозуміле, невідоме кому-н.”; *как в лесу* – “чия-н. абсолютна неможливість зрозуміти що-н., розібратися в цих

обставинах”. Тут особливо чітко унаочнюється зв’язок концепту “Ліс” із просторовим кодом культури: актуалізуючи семантику далекого простору, цей концепт додає негативної стилістичної маркованості наведеним вище УП, бо в аксіологічному плані далекий простір негативний [7, с. 112]. З іншого боку, ліс приваблює своєю загадковістю, там воля, первісна свіжість, напр.: *как в заколдованном лесу* – “яке-н. незвичайне, дивне місце, середовище (часто при пошуках чого-н.)”; *хорошо как в лесу* – “відчуття вольності, повної свободи, свіжості де-н.”

Лише в німецьких і російських УП концепт “Ліс” взаємодіє при фразеологізації з артефактними концептами, напр.: *sich benehmen wie die Axt im Walde* (досл.: поводитися, як сокира в лісі) – “рухатися незграбно”; *стоять / поднимаются как лес* – “вертикальні конструкції, що стоять купчасто, щільно (вишки, труби, висотні будинки тощо)”. Як бачимо, в російській УП артефактна семантика представлена імпліцитно.

Серед “водних” ландшафтних концептів базові “Океан”, “Море”, “Озеро”, “Ріка” та “Болото”. Проте істинно ландшафтним об’єктом є лише болото, а інші вважаються водоймищами. Усі названі концепти належать до концепту-гіпероніма “Вода”, від якого вони отримали основні лінгвокогнітивні й ціннісні характеристики. Насамперед це стосується наївного уявлення про воду як амбівалентне поняття, в якому суміщаються знання про воду-стихію та воду-речовину.

Найчішкіше лінгвокультурна асиметрія у вербалізації ландшафтних концептів простежується на прикладі концепту “Болото”, який виявляє розгалужені концептні зв’язки лише в українській мовній свідомості. Натомість КФКС німців зовсім не представлена УП з образом-еталоном “Sumpf” (болото) або “Moor” (торфове болото), а британців тільки однією: (*as drunk as a bog*) (досл.: п’яний, як болото) – “дуже п’яний” (пор. укр. *п’яний як грязь* – “дуже п’яний”).

У російській, як і в українській, лінгвокультурах болото є символом морального бруду й дрібних матеріальних інтересів на протигагу високим поривам духовності [4, с. 49], напр.: укр. *сидить як чорт на грошах у болоті* – “скупа, відлюдькувата людина”; рос. *как в болоте* – “1) перебування в якому-н. брудному, сирому, багнистому місці; 2) перебування у застійному, міщанському, відсталому

оточенні”; *провалиться (погрузиться, завязнуть) как в болото* – “1) людина, яка застрягла в якому-н. брудному, сирому, багнистому місці; 2) людина, яка загрузла у спілкуванні з людьми із застійного, міщанського, відсталого оточення”; *всасывать как (болотная) трясина* – “що-н., що повністю заманює, засмоктує в себе оточення (шум, тиснява тощо)”; *как (болотная) трясина* – “оточення, обстановка, яка породжує відсталість, застій”. Це, власне, єдиний параметр, на основі якого концептуалізується поняття “болото” в російському етносі (мова йде лише про КФКС).

Як не дивно, в російській мові не знаходимо УП на позначення болота як небезпечного й нечистого місця, де водяться чорти, хоча такі вірування характерні, за свідченнями М.І. Толстого, для західних і східних слов'ян [14, с. 228]. Натомість в українській мові знаходимо цьому численні підтвердження, напр.: *ганяє як чорт по болоту* – “безтолково бігає, метушиться”; *засів мов чорт у болоті* – “відлюдькувато живе”; *править мов чорт болотом* – “має необмежену владу”. Як бачимо, чорт в уявленні українців править болотом, тобто всією нечистю, яка начебто там мешкає. Ці міфілогічні уявлення надають різко негативної стилістичної маркованості УП, які вербалізують концепт “Болото”: болото полюбляє Ббда, тому це згубне місце, а все те, що там росте, або всі ті, хто там мешкають, мають особливо негарний, бридкий вигляд, напр.: *вчепився як біда болота* – “вперто тримається чого-н. / кого-н.”; *задумався як Берко в болоті* – “задумався із запізненням”; *красується як квітка на болоті* – “вродлива дівчина, яка живе у невідповідному оточенні” (пор. німецький компаративний вислів: *Sei wie das Veilchen im Moose, sittsam, bescheiden, rein; nicht wie die stolze Rose, die immer bewundert will sein* (досл.: Будь фіалкою серед моху, вихованою, скромною, чистою; не такою, як горда троянда, яка завжди хоче бути обожненою); *ладна як з болота лялька* – “бридка жінка”; *гуде як бугай у болоті* – “голосно й погано співає”; *як на болоті ріс* – “дуже високий”.

Український концепт “Болото” активно розбудовує концептополе “Мовленнєва діяльність людини”, надаючи негативної конотації УП, що виникли в результаті взаємодії цього концепту з концептами переважно зоосемічного субкоду культури, які також містять у собі негативну оцінку, напр.: *бобрається як свиня в болоті* – “залюбки, детально розповідає про якусь малоприємну справу”;

бовкнув як жаба в болото – “сказав дурницю”; *ляпнув як болотом в очі* – “сказав щось дуже образливе”; *розмовляє як із кобилою в болоті* – “веде недоречні та марні балачки”. Зауважимо при цьому, що український образ-еталон “болото” передає в багатьох УП і значення грязі, а це відрізняє його семантичний обсяг, наприклад, від російського образу-еталона “болото”.

Етнокультурно маркована семантика болота як далекого, небезпечного, неприступного локусу, що зафіксовано у КФКС українців, напр.: *гніздиться як чайка на болоті* – “живе в невідгніднім, неприступнім місці”; *сидить як кулик на болоті* – “відлюдькувата людина”; *як у болото вкинув* – “безслідно пропало”. Болото – це не те місце, де можна чимось хизуватися, тому прозора іронія УП *величається як свиня в болоті* – “безпричинно задається, чваниться”; *дметься як жаба в болоті* – “безпідставно поводить ся пихато”. Актуальний для українців і усталений концептно-асоціативний зв’язок “болото – це багнука, грязь”, напр.: *лізе як жаба по болоті* – “помалу, ліниво рухається”. Ця УП побудована на когнітивному сценарії налипання грязі на ноги, що перешкоджає руху.

Отже, аналіз нашого фактичного матеріалу крізь призму ландшафтного субкоду біоморфного коду культури виявив важливі лінгвокультурологічні факти щодо універсальних і національно-специфічних підвалин концептуалізації та категоризації об’єктивного світу близькоспорідненими й віддаленоспорідненими етносами. Зіставлення компаративно-фразеологічної картини світу британців, німців, українців і росіян дало змогу доповнити, верифікувати та скоригувати знання про їхні мовні й концептні картини світу. Встановлено, що ландшафт території, на якій розташовується етнос, значною мірою впливає на формування його концептної картини світу, розбудовуючи “дух” народу, який виявляється на рівні процесів концептуалізації та категоризації об’єктивної дійсності цим народом, оскільки енергетичний ритм Землі є одним із визначальних для формування культури народу. Прикладом може слугувати неактуальність для британської мовної свідомості концептів, що номінують прісноводні водоймища: “дух” британців споконвічно базується на енергетичному ритмі моря (океану), тому водні об’єкти суші не мали для них лінгвосеміотичної значущості.

Перспективним видається зіставно-лінгвокультурологічний аналіз усталених порівнянь космічного субкоду біоморфного коду культури.

Список літератури

1. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление / Владимир Иванович Вернадский. – М. : Наука, 1991. – 271 с.
2. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / Ірина Олександрівна Голубовська ; [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
3. Єфименко О.Є. Концепт “СТЕП” в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О.Є. Єфименко. – Х., 2005. – 19 с.
4. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
5. Калуцков В.Н. Основы этнокультурного ландшафтоведения / Владимир Николаевич Калуцков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 94 с.
6. Катаева Н.М. Русский концепт *ВОЛЯ* : от словаря – к тексту : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Катаева Наталья Михайловна. – Екатеринбург, 2004. – 180 с.
7. Кошкина Е.Г. Концептуализация пространственных представлений в семантике фразеологических единиц (на материале средне- и нововерхненемецкого) / Е.Г. Кошкина // Вестник Москов. гос. лингв. ун-та. Язык в мире дискурсов : Человек и концептосферы. Вербализация в дискурсе. – М. : ИПК МГЛУ “Рема”, 2009. – С. 104–115.
8. Лихачев Д.С. Заметки о русском / Д.С. Лихачев // Избранные работы : в 3 т. – Л. : Худож. лит., 1987. – Т. 2. – С. 418–494.
9. Мізін К.І. Нові напрями в українському мовознавстві: зіставна лінгвокультурологія / К.І. Мізін // Мовознавство. – 2012. – № 6 (268). – С. 38–52.
10. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / К. І. Мізін. – К., 2012. – 32 с.
11. Мізін К.І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов крізь призму часового коду культури:

зіставно-лінгвокультурологічний аспект / К.І. Мізін // Лінгвістика : зб. наук. праць. – Луганськ : ДЗ “ЛНУ ім. Т. Шевченка”, 2013. – № 2 (29). – С. 13–20.

12. Мізін К.І. Специфіка об’єктивації концептів-соматизмів у британському, німецькому, українському та російському мовних соціумах: зіставно-лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі ustalених порівнянь) / К.І. Мізін // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 27. – С. 40–50.

13. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.

14. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н.И. Толстого. – М. : Междунар., 1995. – Т. 1. – 578 с.; Т. 2. – 687 с.; Т. 3. – 693 с.

15. Jackson J. B. Maps of Meanings : an Introduction in Cultural Geography / John Brinckerhoff Jackson. – London. : Unwin Hyman, 1989. – 393 p.

16. Lowenthal D. Geography Experience and Imagination : Toward a Geographical Epistemology / D. Lowenthal // Annals of the Association of American Geographers. – 1961. – Vol. 51. – P. 241–260.